

JALOLIDDIN MANGUBERDI QO'SHINIDA HARBIY UNVOVLAR

Akobirov Mirjalol Ximmatovich

O'zbekiston respublikasi Qurolli Kuchlar Akademiyasi katta o'qituvchisi t.f.f.d, (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada sulton Jaloliddin Manguberdining qo'shinidagi harbiy unvonlar, ularning nomlanishi va vazifalari haqida tarixchilarning ma'lumotlari tahlil asosida ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Amir, xon, malik, sipohbud, silohdor, amir-i oxur, pahlavon, amir-i a'lam, chovush, jondor, sarxang, jamaqdor.

Sulton Jaloliddin Manguberdi davrida ham qo'shinning bosh qo'mondoni hukmdor bo'lgan. Sulton Jaloliddin xorazmshoh nafaqat mo'g'ullarga qarshi janglarda, balki Yaqin va O'rta Sharq hukmdorlari, gruzinlar bilan olib borgan urushlarida doimo bosh qo'mondon sifatida jang olib borgan.

Hukmdor ayni paytda maslahat kengashi faoliyatini yuritisa-da, harbiy sohaga oid bo'lgan barcha qarorlarni ham uning shaxsan o'zi qabul qilardi. Urush va tinchlik sulhlari tuzish, jangda qo'llaniladigan strategiya yoki taktikani belgilash, rutba - unvonlar berish yoki undan mahrum qilish sultonning vakolatiga kirar edi. Harbiy sohada ko'rsatgan qahramonliklari uchun beriladigan iqtolarni ham hukmdorning o'zi belgilardi.

Oydin Tonariy ma'lumotlariga ko'ra, anushteginiylar davrida davlatdagi eng yuksak, eng yuqori harbiy unvon bu "qo'id" yoki "muqaddam" bo'lib, u bosh qo'mondon – "muqaddami asokir" deb atalgan³⁵.

Yana bir turk tadqiqotchisi Maryam Gurbuz fikriga ko'ra, aslida, bu unvon eng tajribali va salohiyatli amirlarga berilgani uchun "Amir-i amiron" (yoki turkcha: „beylar beyi“) deb atalgan³⁶. Bu unvon faqat qo'shinning bosh qo'mondoniga berilgan. Ammo manbalarda ba'zida juda kichkina bir harbiy qismning qo'mondoni ham "muqaddam" deb atalgan bo'lsa, yana bir boshqa joyda bosh qo'mondon uchun ham bu atama ishlatilgan. Bir joyda muqaddam uchun "qo'id" atamasi ham qo'llanilgan.

Lekin Sulton Muhammad davrida bu unvon borasida ozgina o'zgarishlar yuz berdi. Ya'ni qo'shinda qipchoq, qang'li va boshqa urug'larning mavqeyining oshib borishi natijasida amalda endi qabila xonlari mavqeyi yuksalishi tabiiy, albatta. Natijada, "xon" unvoni eng yuksak harbiy unvonga aylandi. Sulton Jaloliddin davrida xonlarning mavqei yanada oshib, "muqaddam" yoki "amir-i amiron" unvoni bosh qo'mondon ma'nosini anglatisa-da, endi bu unvon janglarda eng ko'p qahramonlik ko'rsatgan qobiliyatli amir va lashkarboshilarga berilgan³⁷.

Bundan kelib chiqadiki, xorazmshohlarda aslida eng asosiy unvon "amir" bo'lib, mansabdorlarning qaysi sohada ko'rsatgan xizmatidan qat'iy nazar ularga eng avval

³⁵ Oydin Tonariy. Ko'rsatilgan asar, 91-bet.

³⁶ Meryem Gürbüz. Hârizmçahlar'da devlet teşkilâtı, ekonomik ve kültürel hayat. – S.144.

³⁷ Oydin Tonariy. Ko'rsatilgan asar, 91-bet.

“amir” unvoni berilgan. Bu holat harbiy sohaga ham taalluqlidir. Umumiy holatda bosh qo'mondon qaysi unvon egasi bo'lishidan qat'i nazar uning vakolatlari keng bo'lgan. Jumladan, qo'shin qo'mondoni biror – bir jang borasida o'z fikrini bildirish huquqiga ega bo'lgan. Shu bilan birga, qo'mondonlar bo'lajak jang rejalarini tuzishda, qo'shin uchun zarur qurol - aslahalar borasidagi masalalarda, kichik harbiy unvonlar berish va tinchlik davrida esa askarlarning ta'limi borasida erkin qarorlar chiqarish huquqiga ega edilar. Qo'mondon lashkarning doimo jangga tayyor bo'lishiga, urush bilan bog'liq xavfsizlikni ta'minlash borasida javobgar bo'lgan³⁸.

Bu mansabdan tashqari “amir - i sipohsolor” unvoni ham bo'lib, bu unvon ma'nosiga ko'ra davlat qo'shinlari bosh qo'mondoni emas, balki hududlar qo'shini bosh qo'mondoni vazifasini bajargan³⁹.

Bunday holat xuddi saljuqiylarda ham mavjud bo'lganligidan kelib chiqadigan bo'lsak, anushteginiylar davlat boshqaruvi an'analari ko'proq saljuqiylardan o'zlashtirilgan, degan xulosa kelib chiqadi.

Xorazmshohlar qo'shinida “amir” aslida qo'mondon, zobitga to'g'ri keladigan bir rutbadir. Chunki Jaloliddin harbiy faoliyatining deyarli barcha jabhalarida “amir”lar qo'shinning bosh qo'mondoni sifatida, janglarda, harbiy faoliyatda bu mansabga duch kelinmoqda. Xorazmshohlar davlatining viloyat, shahar va boshqa hududlar askariy bo'linmalariga ham amirlar qo'mondonlik qilishgan⁴⁰. Manbalardagi ma'lumotlarga tayanadigan bo'lsak, amirlar saroyda ham juda katta nufuzga ega bo'lganliklarining guvohi bo'lamiz.

Bulardan xulosa chiqaradigan bo'lsak, amirlar viloyat va shaharlarga hokim qilib yuborilganda va ular 10000 kishilik qo'shinga boshchilik qilish layoqatiga erishganlarida ham “malik” unvoni berilgan. Jumladan, Xo'jand hokimi Temur Malik Sulton Jaloliddinning eng yaqin safdoshi sifatida uzoq vaqt xizmat qilgan. Yoki uning qaynotasi Amin Malik ham sulolaning eng nufuzli amirlaridan bo'lgan⁴¹.

Sulton Jaloliddin Hindistondan qaytib kelib, Kirmonga yetishganida u yerda hokim bo'lgan Boroq Hojib Sulton Alouddin Muhammadning amirlaridan edi⁴².

Xon.

Aslida qabila boshliqlari bo'lgan, ammo xorazmshohlar harbiy tizimida ma'lum miqdordagi qo'shin qo'mondonlari hisoblangan “xonlar”, yuqorida ta'kidlaganimizdek, Muhammad xorazmshoh davrida asta - sekin bosh qo'mondonlarga aylana boshlaganlar. Bu jarayon sulton Jaloliddin davrida o'z nihoyasiga yetib, “xon” unvoni bosh qo'mondonga aylangan. Sulton Jaloliddin xorazmshoh davrida qo'shindagi eng yuqori rutba “xon” bo'lgan edi. Jumladan, Sulton jangda muvaffaqiyatga erishganlarga “Alp xon”, “Xos xon” va “Sungur xon” kabi unvonlar ham berardi. Jaloliddin vafotidan keyin Sharq mamlakatlari hukmdorlari xizmatiga kirgan lashkarboshilarining

³⁸ Meryem Gürbüz. Hârizmçahlar'da devlet teşkilâtı, ekonomik ve kültürel hayat. – S.145.

³⁹ Meryem Gürbüz. Hârizmçahlar'da devlet teşkilâtı, ekonomik ve kültürel hayat. – S.145.

⁴⁰ Жувайний. Тарихи жаҳонгушо (Жаҳон фотиҳи тарихи). – Б. 294.

⁴¹ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. – B. 103-105.

⁴² O'sha joyda. – B.170.

hammasi xon unvonida bo'lishgan. Jumladan, Qir xon, Saru xon, Barakatxon va Kuchli xon kabi⁴³.

Malik.

Turkiy davlatlarda sulolaga mansub yoki unga yaqin kishilar uchun ishlatilgan "malik" unvoni xorazmshohlarda o'zgarishga uchrab, endilikda harbiy unvon sifatida qo'llanilgan. Shu bilan birga, malik unvoni 10000 kishilik qo'shin qo'mondoniga, ba'zi viloyat yoki shahar hokimlariga nisbatan ham berilgan. Nasaviyga ko'ra, maliklik darajasiga yetishish oson bo'lmagan⁴⁴.

Sulton Jaloliddin ham otasi Obeskunda bo'lgan paytda unga yaxshi xizmat qilgan Tojiddin Hasanni "malik"lik rutbasiga ko'targan edi⁴⁵.

Umuman olganda, Sulton Jaloliddin davrida avval "amir" keyin "malik" unvoni berilgan.

Sipohbud.

Xon, amir va maliklardan keyin qo'shinda "sipohbud" deyilgan va suvoriylarga qo'mondonlik qilgan yuksak unvonli zobitlar toifasi ham bor edi⁴⁶. Bu unvon eng qadimgi unvonlardan biri bo'lib, bizga sosoniylar davridan ma'lum.

Silohdor.

Amirlik butunlay harbiy kelib chiqishli, tag-tugli bo'lishni talab qiladigan bir unvon edi. Sultonning qurol-aslahalariga javobgar bo'lgan mansabdor "silohdor" ham amirlar orasidan tanlanardi⁴⁷.

Sulton Jaloliddin Hindistonda bo'lib turgan paytda G'iyosaddin yonidan ajralib kelgan amirlardan biri Sirja-i silohdorning unvoni ham "silohdor" edi⁴⁸.

Sulton Jaloliddin xorazmshoh Axlotta bo'lib turgan paytda silohdor Dekchakni mo'g'ullarning xatti - harakatlari haqida ma'lumot to'plash uchun Xorazmga yuborgan edi⁴⁹.

Amir - i oxur.

Sulton otxonalariga javobgar bo'lgan saroy mansabdori amir-i oxur hisoblangan. Har qanday qadimgi va o'rta asrlar davlatlarida bo'lgani kabi xorazmshoh - anushtaginiylarda ham otlar harbiy - iqtisodiy sohada juda muhim ahamiyatga ega bo'lganligini hisobga oladigan bo'lsak, bu mansabdor maqomining qay darajada muhim bo'lganini anglaymiz. Chunki otliq askariy tuzilmaning davlatning asos tayanchi ekanligi ko'zda tutilsa, tabiiyki, buning qanchalik muhim ahamiyat kasb etishi tushuniladi.

Shuningdek, amir-i oxur mamlakatning hamma yeridagi otlar yashaydigan, boqib, o'rab qo'yiladigan joylarning xavfsizligiga, taraqqiyotiga javobgar bo'lgan. Qolaversa,

⁴³ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. – B. 170; Buniyodov Z. Anushtagin Xorazmshohlar davlati... – B.221.

⁴⁴ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. – B. 43-47.

⁴⁵ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. – B. 69.

⁴⁶ O'sha joyda. - B. 219,305.

⁴⁷ O'sha joyda. - B. 117.

⁴⁸ O'sha joyda. - B. 117.

⁴⁹ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. - B. 266.

bu mansab egasi faqat otlar bilan mashg'ul bo'lmasdan, shahar mudofaasiga ham qisman javobgar bo'lgan⁵⁰.

Sulton Jaloliddinning amir-i oxuri "Eng ayyor mulozimlardan biri" Odoqxon edi, u sultonning barcha janglarida yonida turib qatnashgan edi⁵¹.

Amir – i a'lam.

Hukmdorning bayrog'ini olib yuruvchi va unga javobgar bo'lgan qo'mondon. Janglarda sultonning yonida, qo'shinning markazidan joy olgan bayroq va tug'larni alamdorlar olib yurardilar va alamdorlarning boshlig'i ham amir-i alamdir⁵². Bundan tashqari bayroq va tug'larning faqat janglardagina bo'lishi bilan emas, ayni paytda ularni yasash va muhofaza qilish bilan ham amir-i alam shug'ullangan.

Nasaviy ham Sulton Alouddin Muhammad davrini hikoya qilarkan amir ul-alam ul-Iroqiy unvonli Shamsaddin ismli bir qo'mondonni zikr qiladi⁵³.

Pahlavon.

Bu harbiy rutbaning xorazmshohlar qo'shinidagi o'rnini to'liq aniqlab bo'lmaydi. Ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, qo'shinning muqaddam qismi qo'mondoniga "pahlavon" deyilardi. "Pahlavon" unvoni malikdan past unvon bo'lishi mumkinki, Muhammad xorazmshohning jazo organi boshlig'i Ayozi Jahon Pahlavon ismidan anglashilishiga ko'ra, u avval "pahlavon" keyin "malik" unvonini olgan⁵⁴.

Chovush.

Chovush - qo'shindagi quyi rutbalardan biri bo'lib, u choparlik vazifasini anglatgan. Sulton Jaloliddin qo'shin qo'mondonlarini jangga chaqirmoqchi bo'lganida, bu chaqiriq uchun pahlavonlardan tashqari, chovush mansabidagi (serjant, unter-ofitser) zobitlarni ham yuborgan⁵⁵.

Chovushlarning boshi, boshlig'i "Muqaddam-i Chovushon" unvoniga ega edi. Misol uchun Jaloliddin xorazmshoh Muqaddam-i Chovushon vazifasidagi Kamoliddinni, ismoiliy fidoiylarini xizmatga olganligi uchun o'lim bilan jazolagan edi⁵⁶.

Jandor.

Bu mansab egasi sultonning qurol - aslahalarini saqlovchi odam bo'lgan⁵⁷.

Sarxang.

Xorazmshohlarda 500 kishilik qo'shin qo'mondoni⁵⁸.

Jamaqdor.

Sultonning shaxsiy gvardiyasi yoki mamluklari bo'linmasi boshlig'i, xos soqchilar bo'limi boshlig'i⁵⁹.

Jaloliddin Xorazmshoh qo'shinida yana ko'plab harbiy unvonlar mavjud bo'lib, bular "alp", "xon", "xos xon", sungur xon degan unvonlar ham bo'lgan⁶⁰. Sulton jangda

⁵⁰ O'sha joyda. - B. 70.

⁵¹ Buniyodov Z. Anushtagin – Xorazmshohlar davlati. – B.132.

⁵² Juvayniy. Tarixi jahongusho (Jahon fотиhi tarixi) .- B. 370.

⁵³ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. - B. 36,70.

⁵⁴ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. - B. 43.

⁵⁵ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. - B. 70.

⁵⁶ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. - B. 164.

⁵⁷ O'sha joyda. - B.192.

⁵⁸ O'sha joyda. - B.69.

⁵⁹ An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. - B. 278.

o'zini ko'rsatgan amirlarga shunday unvonlar berar edi⁶¹. Ammo ularning aynan qanday vazifalarni bajarishlari ma'lum emas.

Xorazmshohlar qo'shinidagi rutbalar shubhasiz yuqoridagilar bilangina cheklanib qolmagan. Ammo manbalarda ular haqida yetarli ma'lumotlar yo'q. Ba'zi unvonlarning qaysi darajada ekanligini to'liq aniqlay olmaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. An-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti. – B. 170; Buniyodov Z. Anushtagin Xorazmshohlar davlati. 1973.
2. Alouddin Atomalik Juvayniy. Tarixi Jahongusho. / Tarjima va so'z boshi muallifi Nazarbek Rahim, Mursal O'zturk. T.: Mumtoz so'z, 2015.
3. Oydin Tonariy. Jaloliddin Xorazmshoh va uning davri (Turk tilidan Boboxon Muhammad Sharif tarjimasi). – T.: Sharq, 1999.
4. Буниятов З.М. Военная организация государства Хорезмшахов (1097-1231 г.) // Известия АН Аз ССР. Сер. история, философия, право, 1982.
5. Meryem Gürbüz. Hârizmçahlar'da devlet teşkilâtı, ekonomik ve kültürel hayat.

⁶⁰ O'sha joyda. - B.170, 353.

⁶¹ O'sha joyda. - B. 353.